

ДІЯЛЬНІСТЬ ХЕРСОНСЬКОЇ САНІТАРНОЇ СЛУЖБИ У 20-30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Марквас К.Ф.

Херсонський державний університет

У статті досліджується досвід роботи санітарно-епідеміологічної служби на Херсонщині наприкінці 20-х – у 30-х роках ХХ століття. Охарактеризовано незадовільний санітарний стан міста та низький рівень санітарної грамотності населення. Аналізуються основні форми та методи санітарно-епідеміологічної роботи у місті та окрузі. Виявлено головні недоліки та проблеми у роботі санітарно-епідеміологічних органів міста Херсона. Дана оцінка результативності діяльності санітарної служби на Херсонщині.

Ключові слова: антисанітарія, саносвіта, профілактика, санітарна станція, санітарний лікар.

Постановка проблеми. Санітарна служба посідала одне з провідних місць у системі радянської охорони здоров'я з огляду на катастрофічне погіршення санітарно-епідеміологічної ситуації початку 1920-х років ХХ століття. І дійсно, задля подолання найнебезпечніших захворювань того часу недостатньо було надавати медичну допомогу хворим, необхідно було передусім попередити захворюваність засобами профілактичної медицини. На Херсонщині існувала одна з найдавніших санітарних служб на території України, а тому й одна з результативніших, але її діяльність і досі є малодослідженою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність Державної санітарної служби УРСР неодноразово ставала предметом спеціальних історичних досліджень. У монографії О. Ціборського [1] є розділ, присвячений становленню Державної санітарної служби України та основним напрямкам її діяльності. І. Робак та Г. Демченко у своєму дослідженні також приділяють значну увагу створенню та діяльності радянських санітарних органів в Україні [2]. Статті І. Ткаченко присвячені діяльності санітарної служби та характеристиці санітарного стану Радянської України [3; 4]. Також деяким аспектам діяльності Державної санітарної служби присвячені публікації М. Захарченко [5], І. Адамської [6] та Л. Товкун [7].

У праці «Історія та сьогодення Херсонської державної санітарно-епідеміологічної служби: до 135-річчя санітарної організації на Херсонщині» [8] авторами якої є В. Могилевський та Л. Жмуцький вперше здійснено комплексне дослідження історії створення та діяльності Херсонської санітарної служби. Крім того, деякі відомості про санітарно-епідеміологічну ситуацію на Півдні України у період голоду 1921-1923 рр. містяться у дисертації В. Кириленка [9], а санітарний стан міста Херсона охарактеризовано у публікації К. Марквас [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на ряд досліджень історії діяльності Державної санітарної служби УРСР, діяльність її регіональних відділів, а саме створення, напрямки роботи та результативність санітарної служби Півдня України та безпосередньо Херсонщини у міжвоєнний період лишається малодослідженою проблемою.

Мета статті. Головною метою дослідження є охарактеризувати форми та методи санітарно-

епідеміологічної роботи Херсонської санітарної служби у 20-30-х роках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Упродовж 1920-х – першої половини 30-х рр. розширюється мережа лікувально-профілактичних закладів у місті Херсоні. Було сформовано таку мережу медичних установ: дезінфекційні станції, санітарні бактеріологічні лабораторії, інфекційні відділення та бараки, венерологічні та туберкульозні диспансери, фізіотерапевтичні кабінети, санаторії та будинки відпочинку тощо. У 1921 р. у Херсоні було 4 лікарні на 330 ліжок, з них 532 – заразних, 4 санітарно-епідемічних та 7 санітарних лікарів, 13 санітарних агентів, 7 дезінфекторів та 2 гігієно-бактеріологічні лабораторії [8, с. 5].

Вже у 1921 році із впровадженням непу відзначалося певне зростання мережі лікувальних закладів, а протягом у 1922-1923 рр. прослідковувалася тенденція до скорочення лікувальних установ та ліжок у них, пов'язана з нестачею коштів у місцевих органах влади на утримання лікувальних закладів. Так, в Херсоні скоротили штат Будинку дитини з 19 до 16 чоловік, Епідеміологічну лабораторію зберігали з штатом 2 особи, також зберегли штат кількістю в 3 особи у Будинку Санітарного Просвітництва [11, арк. 2]. Все ж в умовах епідемічного стану та поширення соціальних захворювань у 1923-1924 рр. органи влади звернули увагу на бюджетне асигнування сфери охорони здоров'я: будівництво лікарень, поліклінік, амбулаторій, диспансерів, забезпечення їх медичними приладами та обладнанням.

Енергійні заходи, проведені урядом у боротьбі з венеричними хворобами зумовили їхнє різке зниження у другій половині 1920-х рр. Не менш актуальною була проблема захворюваності населення УРСР на туберкульоз. За неповними статистичними даними, на початку 1920-х рр. активним туберкульозом в Україні хворіло до 6% жителів, а 70% було ним інфіковано. Станом на 1 вересня 1923 р. пройшли обстеження 9293 дорослих, з яких 7504 були хворими на туберкульоз, а також 2050 дітей з яких 1688 були хворими [4, с. 356].

Після встановлення у Херсоні радянської влади продовжує працювати санітарно-епідеміологічна служба, якою в цей час керував лікар М. Бенювич, який очолював санітарно-епідемічний підвідділ повітздороввідділу. Умовно він займався містом, а інший санітарний лікар підвідділу – І. Козубов, який працював губернським

санітарним лікарем ще за часів земства, був повітовим санітарним лікарем [12, с. 5].

Активно працювали санітарні комісії. Так, 6 липня 1921 р. Херсонська повітова санітарна комісія видала обов'язкову постанову у зв'язку з виявленням перших випадків азійської холери. Зокрема було сформовано 22 пересувних епідемічних загони, 6 щеплювально-дезінфекційних загонів, затверджено план протихолерних заходів у Херсонському повіті на 1922 рік.

У ті часи основні зусилля санітарної організації зосереджувались на боротьбі з епідеміями та санітарною благоустрої міста. У 1927 р. окружним санітарним лікарем на Херсонщині працював Фрейман, міським санітарним лікарем був – Вайнтрайб [8, с. 6].

За архівними даними навесні 1931 року херсонська санітарна організація складалась із секції здоров'я і мала у своєму штаті 4 особи. Крім того, до складу санітарної організації входили санітарно-гігієнічна та бактеріологічна лабораторії, де працювало 6 осіб. До 1934 року організація збільшила свій штат, який складав уже 15 працівників [13, с. 2]. Керував санітарною організацією завідувач підвідділу повітового управління охорони здоров'я Бердичевський, який одночасно був держсанінспектором з промислової санітарії. Існували також відомчі санітарні лікарі [11, арк. 51]. Захворюваність у цей час була значно нижчою, ніж у 1920-ті роки, але все одно вражає кількість випадків захворюваності у 1934 р., коли було зареєстровано 342 випадків червоного тифу і 60 висипного тифу. Особливого розмаху набула малярія – 16316 випадків. У зв'язку з цим активно створюються малярійні станції та пункти.

Продовжували працювати санітарні комісії, які до того ж набули статусу надзвичайних. Зокрема у м. Херсоні було організовано 50 бригад за участю медпрацівників та міліції для перевірки заходів, що мали проводитись у рамках місячника [14, арк. 34].

Різні форми «ударництва», як правило, оберталися надмірним перевантаженням не лише машин і механізмів, але й працюючих на них людей. Це зумовлювало не лише чисельні технологічні аварії, а й масові захворювання та каліцтва робітників. З метою запобігання таких ситуацій в місті створюються амбулаторія консервного заводу та поліклініка заводу ім. Петровського [15, арк. 13].

Об'єктом постійної уваги органів радянської влади була охорона здоров'я матері та дитини. Починаючи з другої половини 1920-х рр., подальшого розвитку набула справа оздоровлення дітей. У місті діяло 4 самостійних консультацій Охматдиту. Проте, за статистичними даними на 1927 р. з 10703 дітей шкільного віку лише 48% (5030 осіб) було охоплено системою оздоровлення [16, арк. 40].

Впродовж першої половини 1930-х рр. в Херсоні злагоджено функціонували Будинок дитини, Будинок немовляти, Забалські ясла. У місті на цей час вже працювали 1 пологовий будинок та 2 жіночі консультації. У 1928 р. в місті діяло вже 2 диспансери, молочна кухня, дитячий профілакторій, лікарня для школярів. В тому ж році відкрито електросвітлову лікарню, у 1929 р. водолікарню на 14 ванн. Будівництво останньої тривало 3,5 місяців і коштувало 25 тис. руб. На почат-

ку 30-х рр. електросвітлова лікарня перетворена в Інститут фізичних методів лікування з відділеннями водного лікування, грязьового та інгаляційного. Існував рентген-кабінет і хіміко-аналітична лабораторія. В 1932 р. проведено 200 тис. процедур. У травні 1933 р. відкритий санаторій на 260 місць з спортивним майданчиком [8, с. 219].

Для покращення санітарного стану проводилися спеціальні заходи: медичні працівники заводських лікарень закріплювалися за робітничими казармами, де вони читали лекції й пильнували за дотриманням санмінімуму. Санітарно-освітня робота здійснювалася за підтримки самих робітників [17, с. 5]. З ініціативи Українського Червоного Хреста у житлових кооперативах, гуртожитках і на промислових підприємствах зорганізувалися сандружини та групи санітарних уповноважених з представників громадського активу. Надзвичайна санітарна ситуація, що склалася, вимагала максимального напруження і концентрації зусиль відповідних закладів [18, с. 34]. Стан санітарної справи не дозволяв повсюдно і систематично здійснювати профілактичні заходи боротьби з епідемічними хворобами – щодо черевного тифу проводити поголовне щеплення населення, виявляти бацілоносіїв та хворих на початкових стадіях захворювання, а щодо висипного застосовувати масову санобробку населення, дезінфекцію й дезінсекцію, а також вчасно виявляти і ліквідувати вогнища захворюваності.

Через незабезпеченість технічним устаткуванням робота санітарних закладів проводилася без належної лабораторної діагностики. Лише у 1933 р. вдалося налагодити постачання останніх деякими дезінфекційними засобами: формаліном, хлорним вапном та хлорпікрином. Проте карболки й фенолу, як і раніше, не вистачало.

Не виконувалися й замовлення на постачання медичних закладів діагностичним та дезінфекційним обладнанням – чашками Петрі, термостатами, автоклавами тощо [4, с. 347]. Боротьбі з завошивленістю перешкоджала незабезпеченість населення засобами особистої гігієни. Катастрофічно бракувало мила й пральних порошків.

Санітарна ситуація тимчасово покращувалася лише внаслідок короточасних кампаній – тижневиків і місячників «боротьби за чистоту». Тому влада вдавалася до широкого використання карантинних заходів – заборони в'їзду з несприятливих в епідемічному відношенні місцевостей до більш благополучних. Боротьбі з тифом підпорядковувалися всі медичні заклади. Створювалися інфекційні стаціонари й відповідні відділення. Перші – шляхом репрофілювання туберкульозних диспансерів на профілакторії, а другі завдяки передачі терапевтичних ліжок, а також призначених для хворих іншого профілю.

Серед епідемій, що спалахували у Херсоні протягом 1920-х років були: чума, тиф, холера, малярія, дизентерія, кашлюк, дифтерит тощо [11, арк. 34]. Задля боротьби з ними проводилися щеплювальні кампанії. Значну роль відіграли санітарні комісії, які були вищими санітарними органами на місцях. До їхніх повноважень належало керівництво з питань санітарної пропаганди, санітарного нагляду, виявлення та ізоляція хворих. Серед обов'язкових заходів міська вла-

да організувала спеціальні карантинні зони (пости), головною метою яких було збати про безпеку міста від внесення хвороб ззовні, а передусім – холери. З настанням епідемії для подолання нових спалахів та ліквідації збудників холери керівництво Губернського санітарного управління Херсона та НКОЗ УРСР вдавалося до низки заходів, в результаті цього до Херсона було надіслано щеплювальні, епідемічний та санітарно-агітуючий загопи, лікарі [19, арк. 3].

Також для попередження випадків захворюваності у листопаді 1924 р. в Херсоні був відкритий магазин «Санітарія і Гігієна». Він надавав можливість населенню отримувати якісні товари за цінами нижче ринкових [20, арк. 2]. Але через високі податки згодом магазин визнали збитковим і невдовзі його було закрито. Протягом 1921-1925 рр. особливого спалаху набули дитячі інфекції (скарлатина, кір, кашлюк тощо). На початку 1930-х рр. у місті поширився червоний тиф та віспа. Головним засобом боротьби з цими хворобами стали щеплення. Особливу небезпеку для

населення південноукраїнського регіону в цілому та міста Херсона зокрема становила малярія, яка була тут поширена через значну кількість болотистих місцевостей [4, с. 353].

Висновки. Таким чином, протягом 1920-х років санітарно-епідеміологічний стан міста Херсона та округи покращувався дуже повільно, не дивлячись на ряд надзвичайних заходів Херсонської санітарної станції. Причини цього явища полягали у низькому рівні санітарної грамотності населення, поганому забезпеченості міста у післявоєнний період та браком коштів у місцевому бюджеті. У результаті Херсон потерпав від постійних спалахів інфекційних та соціальних захворювань. Заходи радянської влади з підвищення добробуту городян хоч і вкрай повільно, але таки дозволили поліпшити санітарно-побутові умови життя населення, комунальне облаштування Херсона, що позитивно позначилося на зменшенні захворюваності населення та дозволило говорити про позитивні результати профілактичної роботи Херсонської санітарної станції.

Список літератури:

1. Ціборовський О. На варті здоров'я: історія становлення соціальної медицини та охорони громадського здоров'я / О. Ціборовський. – К.: Фант, 2010. – 430 с.
2. Робак І., Демочко Г. Охорона здоров'я в першій столиці радянської України (1919-1934 рр.) / І. Робак, Г. Демочко. – Х.: Колегіум, 2012. – 260 с.
3. Ткаченко І. Організація санітарної служби та головні напрямки діяльності санітарних закладів України / І. Ткаченко // «Гілея (науковий вісник)»: Збірник наукових праць. – К., 2008. – Випуск 15. – 2008. – С. 60-67.
4. Ткаченко І. Санітарний стан та боротьба з епідеміями в радянській Україні. 1920-ті рр. / І. Ткаченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 17. – С. 345-375.
5. Захарченко М. Лікувальна мережа та медично-санітарна справа в українському селі в доколгоспний період / М. Захарченко // Український селянин. – 2015. – Вип. 15. – С. 48-50.
6. Адамська І. Медико-санітарна пропаганда в УСРР у 1920-х роках / І. Адамська // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 93. – С. 44-49.
7. Товкун Л. Народи і з'їзди санітарно-харчових лікарів у 20-30-х роках ХХ ст. та їх внесок у розвиток гігієни харчування в Україні / Л. Товкун // Переяславський літопис. – 2015. – Вип. 8. – С. 125-136.
8. Історія та сьогодення Херсонської державної санітарно-епідеміологічної служби: до 135-річчя санітарної організації на Херсонщині / Авт.-упорядн. Б.Ю. Могилевський, Л.В. Жмуцький. – Херсон: Наддніпряночка, 2010. – 363 с.
9. Кириленко В. Голод 1921-1923 років у Південній Україні – дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 історія України / Кириленко Віталій Петрович. – Миколаїв, 2015. – 230 с.
10. Марквас К. Санітарний стан міста Херсона у 20-х роках ХХ століття / К. Марквас // Scriptorium nostrum: Електронний історичний журнал. – 2016. – № 1(4). – С. 164-174.
11. ДАХО. Ф. Р-438 Інспектура охорони здоров'я виконавчого комітету Херсонської окружної Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, оп. 1, спр. 9 О деятельности Херсонской городской санитарно-эпидемиологической лаборатории, 67 арк.
12. 5 окружний зїзди здоровохорони // Наддніпрянська правда. – Херсон, 18 липня 1928 р. – № 126. – С. 5.
13. Санітарне оздоровлення міста // Наддніпрянська правда. – Херсон, 10 вересня 1934 р. – № 171. – С. 2.
14. ДАХО. Ф. Р-437 Відділи охорони здоров'я виконавчих комітетів повітових Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, оп. 1, спр. 94 Материалы по борьбе с распространением холерной и тифозной эпидемиями в г. Херсоне и уезде, 1922 г., 54 арк.
15. ДАХО. Ф. Р-438 Інспектура охорони здоров'я виконавчого комітету Херсонської окружної Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, оп. 1, спр. 119 Сведения о сети учреждений охорони здоровья по г. Херсону и округу по состоянию на 1 июня 1926 г., 48 арк.
16. ДАХО. Ф. Р-438 Інспектура охорони здоров'я виконавчого комітету Херсонської окружної Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, оп. 1, спр. 250 Переписка с Окружной инспектурой Наробразованія и школами округа об улучшении работы по охране здоровья детей, 1937 г., 82 арк.
17. Консультація в справах гігієни // Наддніпрянська правда. – Херсон, 10 вересня 1929 р. – № 173. – С. 5.
18. Ліберман І. Охорона здоров'я у п'ятиріччі. – К.: Господарство України, 1931. – 64 с.
19. ДАХО. Ф. Р-455: Міські відділи комунального господарства. – Оп. 1. – Спр. 79 – Протоколи санитарных совещаний, 1928 г. – 18 арк.
20. ДАХО. Ф. Р-369: Аптечне управління Херсонської окружної інспектури охорони здоров'я. – Оп. 1. – Спр. 25 – О деятельности магазина санитарии и гигиены г. Херсона 1925-1926 гг. – 45 арк.

Марквас Е.Ф.

Херсонский государственный университет

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ХЕРСОНСКОЙ САНИТАРНОЙ СЛУЖБЫ В 20-30-е ГОДЫ XX ВЕКА

Аннотация

В статье исследуется опыт работы санитарно-эпидемиологической службы на Херсонщине в конце 20-х – 30-х годах XX века. Охарактеризованы неудовлетворительное санитарное состояние города и низкий уровень санитарной грамотности населения. Анализируются основные формы и методы санитарно-эпидемиологической работы в городе и округе. Выявлены главные недостатки и проблемы в работе санитарно-эпидемиологических органов города Херсона. Дана оценка результативности деятельности санитарной службы на Херсонщине.

Ключевые слова: антисанитария, санпросвет, профилактика, санитарная станция, санитарный врач.

Markvas K.F.

Kherson State University

ACTIVITY OF THE KHERSONIAN SANITARY SERVICE IN THE 20TH-30TH YEARS OF THE 20TH CENTURY

Summary

The article examines the experience of the sanitary and epidemiological service in the Kherson region in the late 20's – in the 30's of the 20th century. The unsatisfactory sanitary condition of the city and the low level of sanitary literacy of the population are characterized. The basic forms and methods of sanitary and epidemiological work in the city and the district are analyzed. The main disadvantages and problems in the work of the sanitary and epidemiological authorities of Kherson city are revealed. An assessment of the effectiveness of the sanitary service in Kherson region is given.

Keywords: unsanitary, sanitary, prophylaxis, sanitary station, sanitary doctor.